

GYÖRFFY GYÖRGY

A besenyők európai honfoglalásának kérdéséhez

Konstantinos Porphyrogenetos *De administrando imperio* c. munkája 37. fejezetében ismerteti a besenyők régi hazáját, amely „az Étil (Ἐτίλ = Volga) folyónál, valamint a Jejik (Γεήχ = Ural) folyónál volt”, s itt a kazárok és úzok földjével volt határos. Elmondja, hogy az úzok „ötven évvel ezelőtt” kiűzték a besenyőket, akik legyőzték és elűzték a türköket (= magyarokat) és letelepedtek országukban. Hangsúlyozza, hogy a besenyők birtokolják e földet „mint mondottuk . . . ötvenöt esztendeje”.¹

Minthogy Konstantin művét 948 és 952 között, kereken 950 körül írta,² a besenyőknek a Volgán és Donon való átkelése időpontjául, Konstantin teljesebb 55. évszámát véve figyelembe, kereken 895 adódik.

Ezt az időpontot teljes mértékben igazolják a magyar honfoglalást megelőző harcokra vonatkozó egyéb adatok. Az *Annales Fuldenses (Annales Regni Francorum Orientalis)* a 895. év alatt arról tudat, hogy az avarok (= magyarok) a bolgárok határait rontottak, de vereséget szenvedtek tőlük.³ Az annalista ugyanezt az eseményt 896 alatt részletesebben beszéli el, amikor elmondja, hogy az *Avari qui dicuntur Ungari* a görögök hívására átkeltek a Dunán, megtámadták és legyőzték a bolgárokat; a bolgárok egy második csatában is veszítettek a magyarok ellen, végül harmadízben nagy győzelmet arattak felettük, bár a bolgárok vesztesége is igen nagy, 20 000 lovas volt.⁴

A magyarok bulgáriai hadjáratát részletesen ismerteti a *Continuatio Georgii monachi*,⁵ Konstantin pedig műve 40. fejezetében azt is elmondja, hogy e hadjárat után a bolgárok a besenyőkkel szövetkezve győzték le a magyarokat.⁶ Ilyen módon a besenyő—bolgár támadás és Etelköznek (Ἐτελκοῦζον) a magyarok által történt kiűritése 895-re tehető.⁷

Ezzel az egyértelmű kronológiával szemben Regino prümi apát krónikájában a 889. év alatt közli, hogy a besenyők Szkítiából kiűzték a magyarokat

¹ *Constantine Porphyrogenitus: De administrando imperio* (röviden: DAI.) Ed.: Moravcsik Gy.; transl.: Jenkins, R. J. H. Budapest. 1949. 166—167. Magyar fordítás Moravcsik Gy. Bpest. 1950. 167. l.

² Uo. 9; Vol. II. Commentary, Ed.: Jenkins, R. J. H. London. 1962. 6. Vö. Moravcsik Gy.: Byzantinoturica. Berlin 1958. I. 364; Györffy Gy., Byzantinische Zeitschrift. 55 (1962) 303., 308. l.

³ *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (röviden: SRG.). *Annales Fuldenses*. Rec.: Kurze, Fr. Hannoverae 1891. 126.

⁴ Uo. 129—130.

⁵ Moravcsik Gy.; Antik Tanulmányok 4 (1957) 275—288.

⁶ l. m. 176—177.

⁷ Pauler Gy.: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Bp. 1900. 34, 149—153.

(*gens Hungarum . . . a Scythicis regnis . . . egressa est, . . . gens memorata a finitimis sibi populis, qui Pecinaci vocantur a propriis sedibus expulsa est*).⁸

Minthogy Regino a fenti események kortársa volt († 915) és ő az egyetlen nyugati szerző, aki a besenyő támadásról tudósít, 889-i évadatát a kutatók többsége a IX. századvégi népvándorlás történetében a legszilárdabb mozzanatként tartotta. Összekapcsolva vele Konstantin császár azon híradását, hogy a besenyők már korábban is megtámadták a magyarokat és kiűzték Levedia nevű hazájukból, a 889-i adatot az első besenyő támadás évének tekintik, amelynek következtében a magyarok elhagyták a Dnyepertől keletre eső Levediát, hogy a Dnyeper és Duna között fekvő Etelközbe, 889 és 895 közti hazájukba költözzenek.⁹

Regino 889-i adata azonban ilyen következtetés levonására nem alkalmas, minthogy Regino évkönyve kronológiai szempontból megbízhatatlan, sőt kifejezetten hibás.

Regino évkönyvét nem úgy szerkesztette, hogy évről évre feljegyezte az újonnan hallott eseményeket, hanem 906/8-ban, száműzetése idején a kortársaktól kapott hiteles értesüléseket visszamenőleg beosztotta évek alá, s ilyenmódon utólagosan rekonstruálta évkönyve egy részét. Arra nézve, hogy a 889. évszám ilyen utólagos rekonstrukció, a következőket hozhatjuk fel:

1. Regino csak egy ízben, a 889. év alatt beszél a magyarok „Szkítiából” való kiűzéséről, ami csak akkor volna elfogadható, ha Regino másodszer, 895 táján is szólna a magyarok kiűzéséről, ill. kiköltözéséről.

2. Ha a magyarok 889-ben a Dnyeperen átkelve Szkítia keleti részéről csupán nyugati részére költöztek volna át, ez nem jelentett volna Szkítiából való kiköltözést, de a Lotharingiában élő Regino tudomást sem szerzett volna egy olyan eseményről, amely csupán „steppei belügy”, és nem érinti a megtelepült keresztény népeket.

3. Regino 889-i bejegyzése nem egykorúan feljegyzett évadat, hanem utólagos beszúrás. Igazolja ezt mindenekelőtt az a körülmény, hogy a 889-i bejegyzés terminológiailag nem a megbízhatóbb 894-i magyar vonatkozású híradással, hanem egy másik hibás évszámú 901-i adattal mutat egyezést.¹⁰

A. 889 gens Hungarum	A. 894. . . Ungaris	A. . . . 901 gens Hungarum
. . . omni belua crudelior	omnia . . . depopulan-	. . . crudeliter cuncta
. . . multa milia sagittis	tibus.	devastat . . . beluino furori
interimunt . . . sagittis		. . . multitudo ictibus
utuntur. Vivunt . . .		sagittarum perit . . .
beluarum more.		

A franciás *gens Hungarum* névhasználattal szemben áll a németes *Ungaris* megnevezés, s a két *gens Hungarum* adat egyszerre való fogalmazását a sajátos kifejezések ismétlődése tanúsítja.

A 889-i hosszú beszúrásban Regino az ősidőktől fogva vezeti le a magyarok történetét, amennyiben a szkítákkal azonosított magyarokra idézi Justinus

⁸ SRG. Reginonis abbatiss Prumiensis Chronicon. Rec.: *Fr. Kurze*, Hannoverae 1890, 131—132.

⁹ Így pl. *Pauler Gy.*: i. m. 23, 143; *Németh Gy.*: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp. 1930. 152—154; *C. A. Macartney*: The Magyars in the ninth Century. Cambridge, 1930. 69—70; *Czeglédy K.*, A magyarság őstörténete, Szerk.: *Ligeti L.* Bp. 1943. 105—120; *Deér J.*, Századok 79—80 (1945—46) 4; *Czeglédy K.*, MTA I. Oszt. Közl. 5 (1954) 245, 272—275; *Moravcsik Gy.*, DAI. II. 143—144; *Sz. de Vajay*: Der Eintritt des ungarischen Stammesbundes in die europäische Geschichte. München, 1968. 20, 91.

¹⁰ SRG. Rec.: *Fr. Kurze* 131—133, 143, 148.

jellemzését a szkítákról (II. 2—3, XLI. 2—3), és Paulus Diaconusét a germánokról (I. 1). A Szkítiából való kiköltözés elbeszélése után pedig hozzáfűzi, hogy a magyarok azóta sok kegyetlen dolgot cselekedtek, és Itáliát is elpusztították (*etiam Italiae regnum ex permaxima devastatum est*), ami tudvalevőleg a 899/900 években történt, ezt megelőzően ui. a magyarok nem harcoltak Itáliában.¹¹ Az itáliai hadjáratról Regino másodszor is beszámol, de ezúttal is a téves, 901. évszám alatt.¹²

Mindez arra mutat, hogy Regino a hasonlóan fogalmazott 889-i és 901-i adatokat utólag, a 906-i befejezőskor dolgozta be évkönyvébe, amikor már nem volt világos, hogy az említett események melyik évben történtek. Regino magyar vonatkozású adatai tehát tartalmilag becses kortársi feljegyzések, kronológiailag azonban értéktelenek, s így a 889. év alatt közölt besenyő támadás az ismert 895-i besenyő támadásra, ill a honfoglalásra vonatkoztatandó.

Megjegyzendő, hogy Marczali Henrik és Gombos Albin, aki Regino magyar vonatkozású szövegrészeit teljes terjedelmében kiadta, az adatok kronológiájának megbízhatatlan voltát már észrevette és levonta a következtetéseket a 889. adat megbízhatatlanságára vonatkozóan,¹³ ide vonatkozó megjegyzéseik azonban nem mentek át a tudományos köztudatba.

Egy 889-i besenyő támadás feltevése egyébként ellentétben áll minden egyéb adattal. Konstantin császár előadása szerint a kangar-besenyő támadás, amely Kelet-Európában érte a magyarokat és oda vezetett, hogy a magyarok kettészakadtak egy Etelközbe költöző részre és egy Transzkaukáziaiba költöző szavárd (*Σάβαρροι ἄσφαλοι*) részre, nem csak azért helyezendő évtizedekkel 895 elé, mert a szavárdok Tiflisz körül már a VIII. század óta kimutathatók,¹⁴ hanem azért is, mert Konstantin császár itt magyar szájhagyomány alapján kétes értékű információkat közöl, amelyek részben régebben történt eseményekre vonatkoznak.¹⁵

Egy 889-i besenyő előnyomulás feltevésének téves volta abból is nyilvánvaló, hogy a besenyők menekülésének és előnyomulásának kiváltó oka az úzok támadása volt, az úzok pedig valószínűleg azért kényszerültek a besenyőket megtámadni, legelőiket és állataikat elrabolni, mert 893-ban Izmail ibn Ahmed szamanida emír támadása folytán a Balkas-tó vidéki törökök állatállományuk nagyrészét elvesztették.¹⁶ A 893-ban Nyugatturkesztánban elindult népvándorlás ezek szerint csak 894-ben mozdíthatta ki a besenyőket Volgán túli hazájukból.

*

¹¹ Sz. de, Vajay: i. m. 29—31. 898-i hadjáratra egykorú forrás nincs.

¹² SRG. Rec.: Fr. Kurze 148.

¹³ Marczali, A magyar honfoglalás kútfői. Szerk.: Pauler Gy.—Szilágyi S. Bp. 1900. (röviden: MHK.) 320—323; A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi S. I. Bp. 1895. 124; Gombos A., Hadtörténelmi Közl. 28 (1927) 447; Catalogus fontium historiae Hungaricae. Bp. 1937—38. (röviden: Gombos) I. 156—158, 2038—2040.

¹⁴ Thury J., Századok 31 (1897) 320 kk. J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Leipzig 1903. 36—37; Németh Gy.: HMK. 316; Czeglédy K., MTA. I. Oszt. Közl. 5 (1954) 272; a további irodalmat ld. Moravcsik Gy.: Byzantinoturcica II² 261—262. A kérdéshez több ízben hozzászólt Moór E. a források és az irodalom kellő ismerete nélkül [Népünk és Nyelvünk 4 [1932] 171—177; Acta Ethn. 2 [1951] 124—127; Ural-Altische Jahrbücher 31 [1959] 205—214; Századok 105 [1971] 961—965]. Ötletei tudományosan megalapozatlanok s így cáfolatot nem igényelnek.

¹⁵ Deér J., Századok 79—80 (1945—46) 3—20; Czeglédy, uo. 274 kk.

¹⁶ Hóman B.: Magyar történet 1⁶, Bp. 1936. 116; vö. Tabari III, 2138; Masoudi: Les prairies d'or. Paris 1830. 144; V. Barthold, Turkestan down the mongol invasion. London, 1958. 224; R. Grousset: L'empire des steppes. Paris 1960. 196. Marquart (i. m. 63) szerint a támadás első helyen a karlukokat érte; a karlukokra ld. még Czeglédy K., Magyar Nyelv 45 (1949) 166.

Az elmondottakból az is következik, hogy Etelköz, a magyarok 895 előtti hazája, mely Konstantin császár szerint azonos a besenyők 895 utáni országával (*Ἀτελκοῦζου, ἐν οἷς τόποις τὰ νῦν τὸ τῶν Πατζινακτιῶν ἔθνος κατοικεῖ*), a Don és a Duna között elterülő tágas steppére terjedt. Ezt a forrásokból világosan kitűnő tényt azért szükséges hangsúlyozni, mivel a román történeti irodalomban legújabbban is felmerült olyan téves nézet, amely Etelközt a Dnyeszter és Szeret közének alsó felére (!) lokalizálja és tagadja, hogy a besenyők országa 895 és 950 között a Dunáig terjedt volna.¹⁷

Mi bizonyítja, hogy a magyarok 895 előtti lakterülete, Etelköz az Aldunáig terjedt?

1. Džajhānī 920 körül írt; de e helyütt 870 körüli forrásra támaszkodó geográfiáját a X. századi Gardīzī és Ibn Rusta tartotta fenn: szerintük a magyarok országa két folyó, az Atil (= Don) és a Duna között terült el. Gardīzī azt is közli, hogy „amikor a magyarok a (Duna) folyó partján vannak, látják a nándorokat”.¹⁸ *Nándor* (~*lándor*) a bolgárok régi magyar neve volt.¹⁹

2. A IX. századvégi Metód-legenda közli, hogy amikor Metód 882-ben Morvaországból Bizánceba utazott a Duna tájékán (на страны Дуонаискыиа; *in regiones Danubii*) egy magyar királlyal találkozott.²⁰ Ez másutt, mint az Alduna mellett, nehezen képzelhető el.

3. A *Continuatio Georgii monachi* a 894. év eseményeire elmondja, hogy Leo császár „elküldte a Szklérosznak nevezett Nikétászt hadihajókkal a Duna folyóhoz, hogy adjon ajándékokat a türköknek (= magyaroknak) és Simeon ellen harcra készítse őket. Ez elmenvén és találkozáván azok fejével, Árpáddal és Kuszánnal . . . megállapodtak egymással . . . Átkeltek hát a türkök . . . és egész Bulgáriát leigázták”.²¹

4. Böles Leo császár Taktika c. művében ugyanerről az eseményről ezt írja: „Miután a mi császári fenségünk hajóhada segítséget nyújtván átszállította őket az Isztroszon, ezek három csatában tönkrevették a bolgárok . . . seregét.”²²

5. Konstantin császár a *De administrando imperio* 51. fejezetében ugyanerről írja: „Eusztathiosz tengernagy és patrícius . . . átszállította a türköket (= magyarokat), és Simeont, Bulgária fejedelmét leverte.”²³

¹⁷ P. Diaconu, : Les Petchénegues au Bas-Danube. Bucarest 1970. 12 kk. Diaconu művének alapvető gyengéje, hogy abból a be nem bizonyított előfeltevésekből indul ki, hogy az általa tárgyalt Al-Duna vidék már a IX. században is „Roumanie”, „territoire roumain” (11, 15 ssk.) volt. Meg kell jegyezni, hogy az első forrás, amely e területen megtelepült román (vlach) lakosságról tudat, IX. Gergely pápa bullája 1234. XI. 14.: *In Cumanorum episcopatu, sicut accepimus, quidam populi, qui Walati dicuntur existunt* (A. Theiner: Vetera monumenta historica Hungariam sacra illustrantia. Romae 1859. I. 131, vö. Györffy Gy., Történelmi Szemle 7 [1964] 2). Diaconu a besenyők korai jelenlétét az Al-Duna vidéken azzal is tagadja, hogy a régészek nem találtak e helyen besenyő sírokat. Eltekintve attól, hogy a besenyők leletanyagának szétválasztása más nomád népektől még nem történt meg minden kétséget kizáróan, és a nomád sírok időbeli elhelyezése sem lehetséges évtizedes pontossággal, az írott forrásokból ismert szállásterület és a régészeti leletanyag gyakran nem fedi egymást Magyarországon sem, ahol bőséges forrásadat és számos sírmező áll rendelkezésre.

¹⁸ MIIK. 168—170; Czeglédy K., Magyar Nyelv 41 (1945) 37 kk.; vö. Minorsky: Hudūd al-Ālam. London, 1937. XVII; Györffy Gy., Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959. 131.

¹⁹ Uo. 8, 64; vö. Eckhart F., Magyar Nyelv 6 (1909) 311—313.

²⁰ MIIK. 354.

²¹ Uo. 106; Moravcsik Gy., Antik tanulmányok 4 (1957) 275—288.

²² MIIK. 31; vö. Moravcsik Gy., A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Szerk.: Györffy Gy. Bp. 1958. 73.

²³ Ed.: Moravcsik, Gy. 250—251.

6. Az *Annales Fuldenses* 896 alatt ugyanerről írják: „... *Greci* ... *Avaros* ... *in regnum Bulgarorum ultra Danuvium transponunt* ...”²⁴

Mindebből kétségtelen, hogy adott időben az Alduna volt a magyarok és Bolgárország határa.

Ami a besenyők lakhelyét illeti, Konstantin császár műve 37. fejezetében közli, hogy a besenyők 50, ill. 55 évvel azelőtt [895-ben] „eljutván a ma birto-
kukban levő földre és rábukkanván az ott lakó türkökre ... elűzték őket és letelepedtek azon és urai ennek a földnek ... mind a mai napig ötvenöt eszten-
deje ...”²⁵

A forrás szavai világosak és az évszámtól eltekintve egyértelműek, mivel pedig a kortársak és szemtanúk emlékezete általában 70 évre nyúlik vissza,²⁶ és a bizánci udvarban 950-ben még élhettek olyan informátorok, akik megélték a 894/95-i háborúkat, nincs ok kételkedni benne, hogy az események nagy általánosságban így zajlottak le. Zlatarski nyomán Diaconu arra gondolt, hogy Konstantin császár szavai csak az ő korára (950) vonatkoznak, és ezt megelőzően az Alduna vidéke (anachronisztikus megjelöléssel: Románia) bolgár uralom alatt állt.²⁷ Eltekintve attól, hogy bizánci források szerint 917-ben is görög hajóhad szállította át a Dunán a besenyőket a bolgárok megtámadására,²⁸ Konstantin 37. fejezetének forráskritikai vizsgálata a fenti feltevést nem támogatja. Konstantin ui. a 8 besenyő törzs nevének felsorolása után közli: „abban az időben, amikor a besenyőket tulajdon földjükről kiűzték, fejedelmeik voltak: *Ertim* themában *Bajča*, *Čur*-ban *Küel*, *Julában* *Qorqutaj*, *Külbej*-ben *Ipa*, *Qarabaj*-ban *Qajdum*, *Talmač* themában *Qosta*, *Qapan*-ban *Jazi*, *Čaban* themában *Bata*.” Folytatólag közli a törzsfők méltóságának szeniorátusi öröklését, megjegyzi, hogy a 8 thema 40 részre oszlik és felsorolja az egyes themák lakterületét: 4 törzs (*Küerči-Čur*, *Suru-Külbej*, *Boro-Talmač* és *Bula-Čaban*) a Dnyepertől keletre lakik *Úzia*, *Kazária*, *Alánia*, *Kherson* és a klíma vidékek (*Krim*) felé; „*Jazi-Qapan* thema Bulgária közelében van, alsó *Jula* thema Turkia közelében van, *Qara-Baj* thema Oroszország közelében van, *Javdi-Ertim* pedig az Oroszországnak adózó ulič, *drevljan*, *lendžin* (lengyel) és egyéb szláv területekhez van közel.” Megadja Besenyőországnak a szomszéd országoktól való távolságát, közte: „Turkiától négy napi út” (= kb. a Kárpátokon való átkelés ideje), „Bulgáriától fél napi út (= az Alduna sávja)”; közli, hogy „abban az időben, amikor a besenyőket kiűzték tulajdon földjükről” egy részük lemaradt és az úzok között él, majd névszerint felsorol hat besenyő névvel nevezett pusztát, amelyek „a Dnyeszter folyón innen, a Bulgária felé eső részen, ennek a folyónak az átkelőimél” található, végül megjegyzi, hogy a besenyők három első törzsét (*Javdi-Ertim*, *Küerči-Čur* és *Qavukšün-Jula*) a *kanggar* 'vitéz' melléknévvel jelölik.²⁹

A 37. fejezetben a törzsfők felsorolása kimondottan a 895-i népvándorlás idejétől készült, amikor a bizánci udvar a látószögében megjelent besenyő népről új információkat szerzett. A törzsek lakhelyének felsorolása keletkezhetett ekkor, de lehet egy később szerzett információ is, s ezeket a császár 950-

²⁴ SRG. Rec.: *Fr. Kurze* 129.

²⁵ Ed.: *Moravcsik*, *Gy.* 166—167.

²⁶ Vö. *Györffy Gy.*, MTA. II. Oszt. Közl. 18 (1969) 223—225.

²⁷ I. m.

²⁸ *Theophanes Continuatus*, CB. 386—389; *Migne*, PG. 109. 403—407; vö. *Gombos*: i. m. 111. 2196—2197. A Poviest 915. évi, görög forrásra támaszkodó adatának, mely szerint a besenyők ez évben „a Dunához mentek”, nincs önálló forrásértéke e kérdésben.

²⁹ Ed. *Moravcsik* 166—171.

ben szerkesztett össze egy fejezetbe.³⁰ Mindenesetre a császár 950-ben úgy tudta, hogy a 950 körüli lakterület megfelelt a 895-ben keletkezett állapotnak.

Egy olyan értelmezést, hogy a Dnyeszter nyugati partján „a Bulgária felé eső részen” fekvő, besenyő néven feljegyzett várronok határt jelöltek volna Bulgária és Besenyőország között, sem a forrás nem enged meg, sem a földrajzi viszonyok. Konstantin császár műve 8. fejezetében elmondja, hogy „Bulgária vidékén”, valamint a „Dnyeper, Dnyeszter és más folyók vidékén” is laknak besenyők és a császár megbízottai innen, ti. a folyóknál hadihajókkal felkereshetik a besenyőket, hogy szerződjenek velük.³¹ A Dnyeszter nyugati partján fekvő várronok nevét nyilván egy olyan bizánci követség jegyezte fel, amely a Dnyeszter folyóba hajózva kereste fel a besenyőket. A várnevek jelentése alapján³² valószínű, hogy az átkelők előterében fekvő romos erődöket, melyek a Kárpátokkal párhuzamosan sorakoznak, a besenyők 895 után látták el őrséggel, amikor számolhattak magyar támadással. Ez azonban nem határt jelentett, hanem az országba benyomuló ellenség előnyomulásának akadályozását célozta. A X—XIII. századi Magyarországon a határvárat, a gyepű akadályokat, a kapukat és a határőröket többnyire nem a határon, hanem a határtól 50—150 km-re mélységben tagolva helyezték el. Így pl. amikor a magyar—német határ a Bécsi medence keleti szélén volt, ettől keletre kb. 80 km-re is laktak besenyő határőrök.³³ Ez azonban nem jelentette, hogy a magyarok a határ és a határőr telepek között elterülő részt lakatlanul hagyták volna.

Konstantin császár közlése arról, hogy a bizánciak egy-egy folyónál lépnek érintkezésbe a besenyőkkel, ill. főnökeikkel, arra mutat, hogy a besenyő főemberek megtelepedése a steppén oly módon történt, ahogy azt Plano Carpini és Rubruk az ugyanott megtelepedő mongol főemberekről leírta. Mindegyik főember egy-egy nagy folyó jobb- vagy balpartján ingamozgást végzett téli és nyári szálláshelye között; a téli szálláshely a tenger közelében feküdt, a nyári magasan északon.³⁴ Konstantin császár 8 besenyő törzs lakhelyét a Dnyepertől nyugatra lokalizálja; figyelembe véve a törzsfőnökök folyóparti nomadizálásának gyakorlatát is, amiből a törzsek folyók szerinti elkülönülésének elve is következik, a következő módon határozhatjuk meg a besenyő törzsek lakhelyét a X. század első felében: A Bulgária felé lakó Qapyan törzs az Alduna és északi mellékfolyói mentén telepedett meg; a Turkia (= Magyarország) felé lakó Jula törzs Erdélytől keletre, a Szeret és Prut vízvidékén lakott; ugyaninnen törtek be 1068-ban Gyula besenyő vezér harcosai Magyarországra;³⁵ az Erdem vezértörzs, melynek szállásai a lengyelekkel és drevljánokkal is határosak voltak, a Dnyeszter és Bug mentén lakott; a Qara-Baj törzs birtokolta a Dnyeper jobbpartját és mellékvizzeit Kherszontól Kanjevig. Nem jelöli meg Konstantin császár pontosan a Dnyepertől keletre lakó törzsek (Čur, Külbej, Talmač és Čaban) lakhelyét, de a folyókat és a megadott szomszédos országokat figyelembe véve a Dnyeper balpartja, a Donyec melléke, a Kherszontól Rosztovig tartó tenger-mellék és a Don felső szakasza mutatkozik egy-egy törzs telepedésére alkalmas vízmelléknek.

³⁰ *Moravcsik*, *DAI*. II. 143.

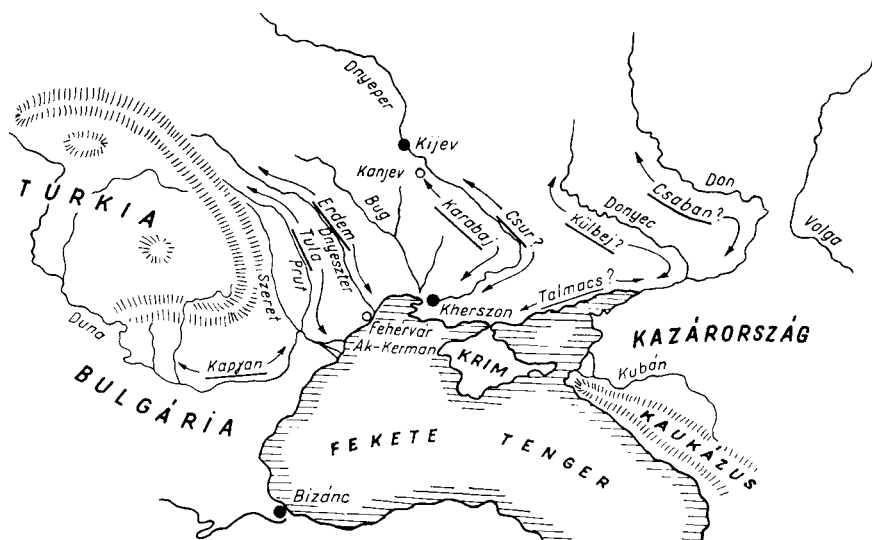
³¹ *Ed. Moravcsik* 54—57.

³² *Németh Gy.*: *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós*. Bp. 1932. 51; *Györffy G.*, *Acta Orient. Hung.* 13 (1965) 80.

³³ *Györffy Gy.*, *KCsA*. II. Kieg. (1939) térkép.

³⁴ *Arch. Ért.* 97 (1970) 192—196.

³⁵ *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Ed.: *Szentpétery, E.* Bp. 1938. 3. 67. Vö. *Györffy Gy.*, *Antiquitas Hungarica* 2 (1948) 168—169.

I. ábra A besenyő törzsek elhelyezkedése

A megadott vízmellékek fő folyóinak védettebb partvonalán, a szlávok lakta erdővidéktől a tengerig ill. a folyótorkolatig kell feltételeznünk annak a 8 besenyő törzsfőnek a tavaszi-őszi ingamozgását, akinek nevét Konstantin császár 895 körüli feljegyzés alapján közölte. Minden besenyő törzs négy nemzetségből állt, így valószínű, hogy a nemzetségfők a mellékfolyók rövidebb partvonalain nomadizáltak. A Qapyan törzs havasalföldi szállásterületén számbajöhet e szempontból a Zsil, Olt, Argeș, ill. a Dimbovița és a Jalomița, a Jula törzs moldvai szállásterületén pedig a Szeret és Prut mellékvizivel, és így tovább.

Mivel a steppei népek — nomádok és félnomádok — főemberei hasonló életmódot folytattak, valószínű, hogy ez a téli-nyári szállásváltó rend az ókori irániaktól kezdve a kunokig jellemezte a terület települési viszonyait.

Д. ДЬЕРФИ

K ВОПРОСУ О ЗАНЯТИИ РОДИНЫ ПЕЧЕНАГАМИ В ЕВРОПЕ

Резюме

Согласно Константину Багрянородному и Фульдским Анналам («De Administrando Imperio» и «Annales Fuldenses») венгры переселились из старой своей родины на настоящее место их жительства вследствие нападений печенегов и болгар в 895 году. В то же время Regino в своей летописи под 889 год он отмечает, что это год, когда печенеги выселили венгров из кифии. Вообще нападение 889. года принято отождествлять с тем, описанным Константином, нападением кангаро-печенегов, которое посетило венгров значительно раньше. Автор доказывает, что даты Regino, в том числе указание на 889-ый год, не являются достоверными, так как автор не из года в год записывал события, а во время составления хроники, то есть в 906-м году, приписывал известные ему события к от-

дельным годам. Таким образом, под 889-ый год он, начиная от происхождения венгров и заканчивая их итальянским походом 889—900 годов, поместил всю, известную ему их историю. В действительности дата Regino о выселении относится к занятию родины в 895 году. Между прочим, нападение со стороны заволжских печенегов было вызвано нападением саманидского эмира, Измаила бен Ахмеда (Izmail ben Ahmed) против узов.

Территория Atelkuzi до 895 года распространялась от Дона до Дуная. Произведение персидского географа Džajhani, «Мефодиева легенда», *Continuatio Georgii Monachi*, произведение Льва Будрого «Тактика», а также «*Annales Fuldenses*» говорят о том, что юго-западной границей «Atelkuzi» было низнее течение Дуная. После нашествия печенегов все «Atelkuzi» стало страной печенегов. Место жительства племен печенегов описывает Константин. Их расположение следует воссоздавать при знании факта странствования вождей кочевых племен по рекам, как об этом сообщают Plano Carpini и Rubruk в эпоху монголов. Таким образом, печенегское племя Quaran следует локализовать в Валахии, в нижнем течении Дуная и его притоков, а племя Jula в Молдавии, в притоках рек Серет и Пурт.

GY. GYÖRFFY

PROBLÈMES DE L'ÉTABLISSEMENT DES PÉTCHENÈGUES EN EUROPE

Résumé

Selon le texte de *De Administrando Imperio* de Constantin Porphyrogénète ainsi que des *Annales Fuldenses*, en 895 les Hongrois, attaqués par les Pétchenègues et les Bulgares, quittèrent leur pays pour s'établir sur le territoire qu'ils habitent depuis. Les annales de Regino par contre indiquent sous la date de 889 la sortie des Hongrois de la Scythie sous l'effet de la poussée des Pétchenègues. En général, on identifie cette attaque de 889 à celle des Kanghar-Pétchenègues, décrite par Constantin, que les Hongrois subirent à une date antérieure. L'auteur démontre que les dates indiquées par Regino, dont aussi celle de 889, ne sont pas dignes de foi vu que celui-ci n'avait pas noté ses données année par année, mais en établissant en 906 ses annales, il situait à une date les événements dont il avait connaissance. Ainsi par exemple, il a serré sous l'année 889 toute l'histoire des Hongrois telle qu'il la connaissait, depuis leur origine jusqu'à leur campagne d'Italie en 889/900. La donnée qui se trouve dans Regino comme sortie de l'ancien pays se rapporte en réalité à la conquête du bassin carpathique en 895. L'attaque des Pétchenègues habitant au delà de la Volga était par ailleurs provoquée par l'attaque contre les Ouz de l'emir samanide Ismail ben Ahmed, en 893.

Avant 895 Atelkouzou s'étendit du Don au Danube. Selon le livre de Džajhani, géographe perse, selon la légende de Saint Méthode, ainsi que selon la *Continuatio Georgii Monachi*, la Tactique de Léon le Philosophe et les *Annales Fuldenses*, la frontière de sud-ouest de «Atelkouzou» était le Bas-Danube. Après l'attaque des Pétchenègues, tout «Atelkouzou» devint leur pays. C'est l'empereur Constantin qui décrit les régions habitées par les tribus pétchenègues. La manière dont celles-ci s'établissaient doit être reconstruite en connaissance des déplacements, le long des rivières, des chefs de tribus nomades, tels que Plano Carpin et Roubrouk nous en instruisent à propos de l'époque mongole. Il faut donc localiser la tribu pétchenègue *Qaryan* en Valachie, le long du Bas-Danube et de ses confluent, la tribu *Jula* en Moldavie, dans la région des eaux de la Seret et du Prut.